

הלמידה הפלורליסטית – למידה בעולם דמוקרטי/ יעקב הכט

טיוטה ראשונית מספרו של יעקב הכט שיתפרסם בשנה הקרובה – "חינוך דמוקרטי – סיפור עם התחלה".

ללכת לאיבוד

כשהייתי בערך בן 17, יצאתי לאחד מטיולי הרבים אל הדיונות שמצפון לחדרה. לקחתי משקפת, ותכננתי לערוך תצפיות על ציפורים באזור. היה זה יום חם ומתיש. גרגירי חול נדבקו לעורי, זעה נטפה על פני, הייתי צמא, ותחושת ההנאה הקבועה מתצפית בציפורים – נעלמה כלא הייתה. מאוכזב ועצבני, החלטתי לחזור הביתה. פניתי לכוון מערב, וניתבתי את דרכי לעבר הכביש. הדרך מוכרת לי, אבל בפעם ההיא חברו הזיעה, העצבנות והשמש הקופחת, והלכתי לאיבוד.

שעה ארוכה חיפשתי את הדרך, אבל כל הדיונות נראו לי פתאום אותו הדבר. לרגע חשבתי שאתקע כאן לתמיד, אך פתאום הבחנתי בגבעה שעוד לא טיפסתי עליה. שמץ של סקרנות נעור בי. הכרתי את הדיונות היטב, אבל הגבעה הזו לא היתה זכורה לי. טיפסתי, תוך שאני מקלל את עצמי על סקרנותי המטופשת. ואז הגעתי למעלה. אינני יכול לשכוח את ההרגשה: אגם בגודל של מגרש כדורגל נצנץ בכחול באמצע הדיונות, מים שקופים ומזמינים מוקפים צמחייה ירוקה. דילגתי למטה בשאגות שמחה, התפשטתי וקפצתי למים הקרירים. שעה ארוכה שחיתי, השתוללתי ושאגתי מהנאה. נרעשתי כולי מגילוי האגם הלא מוכר. אחר כך התלבשתי ומצאתי בקלות את הדרך אל הכביש.

שבוע מאוחר יותר הזמנתי כמה חברים לראות את התגלית. "לא תאמינו", הודעתי להם, "חכו עד שתראו כמה מדהים האגם הזה". הפעם נסענו עם הרכב עד הכביש הקרוב ביותר לאגם, ובהליכה מהירה טיפסנו על הגבעה. עמדנו שם, מביטים אל המים הצלולים. אני – בהתרגשות גוברת, והם – באכזבה מפתיעה. "מה, זה כל הסיפור? אתה מתלהב מאגמון קטן כזה?" אמרו חברי, "הרי אתה יודע שקילומטר מכאן יש מאגרי מים ענקיים באמצע הדיונות. מה כל כך מיוחד באגם הקטן הזה?". ניסיתי להסביר להם עד כמה המקום מיוחד בעיני, אבל נכשלתי. מאז הבאתי למקום אנשים נוספים, אבל בכל פעם מחדש גיליתי שאינני יכול ליצור אצל אחרים את ההתרגשות והעניין שהיו לי.

הסיפור מגלם בעיני את מה שקורה לאדם בתהליך למידה. סיפור הלמידה הוא סיפור של חיפוש, של גילוי, ושל התרגשות גדולה ואינטימית - שקשה להעביר לאחרים.

למעשה, אני מאמין כי כל למידה היא גילוי של דבר-מה חדש. חווית הגילוי, הרגע שבו הדבר מתגלה, היא אחת החוויות החזקות והמרגשות ביותר, לפחות עבורי: לגלות צמח שחיפשתי תקופה ארוכה, לגלות ספר שלא הכרתי... או כל גילוי אחר, על העולם או על עצמי.

ומה קורה בעת הלמידה בביה"ס השמרני? לכאורה, בית-הספר אמור להיות מקום שבו ילדים יגלו עשרות דברים חדשים ומרגשים בכל יום. אך במקום זאת קורה דבר מוזר- הילדים משועממים, ומחפשים דרכים לברוח מהגילויים ומהחוויות שמזומנים להם. אפילו המילה "בית-ספר" מעוררת אצל מרביתם תחושה דומה לזו שחוו חברי כשדיברתי איתם על האגם הקטן: "שוב הנודניק הזה עם האגם המוזר שלו"... נראה שכדי שחווית הגילוי תתרחש, צריך כל אדם לעבור קודם דרך "המדבר הקטן" שלו, שם יחפש וימצא את "האגם שלו". חוויה זו אינה ניתנת להעברה, משום שהיא ייחודית ואישית. אך אצל מי שעבר אותה פעם אחת, נוצר הצימאון לעבור אותה שוב. ותמיד יהיו גם אנשים שלא טעמו מעולם את טעמה הנפלא של חווית הגילוי, ולכן הם מחמיצים את תחושת הצימאון...

על-מנת שכל ילד יגלה את ה"אגם שלו", בית-הספר צריך לאפשר לו "ללכת במדבר". עליו לבחור את דרכו בעצמו - גם אם יגלה כי טעה בבחירה וחיפש בכיוון הלא-נכון, שכן גילוי אישי זה יהיה משמעותי בהרבה מהניסיון לקצר את הדרך, בעזרת מבוגר ש"יגלה" לו "מה נכון", או יעמיד אותו על "טעויותיו". עלול להשתמע מדברי שאני מתנגד ללמידה מניסיונם של אחרים, ואין זה כך: למעשה, אני חושב שאפשר ללמוד את רוב הדברים מתוך ניסיונם של אחרים. גם אני למדתי ועודני לומד רבות מאנשים אחרים, קרובים ורחוקים, ואני יכול לגלות את ה"אגם שלי" בתוך עולמם. אבל אני בוחר **מאיזה** ניסיון ללמוד, ולא אכפה על איש ללמוד מניסיונם של אותם **אחרים**, שאני בחרתי ללמוד מהם. אני מאמין שניסיונם של אנשים אחרים ירתק כל אדם וכל ילד סקרן. ויחד עם זאת, אני גם מניח שאם נאפשר לאותו ילד סקרן ללמוד בלי כפיה, הוא ירותק לעולמם של אלה שבחר ללמוד מהם **ברגע המסוים** הזה. ועל-כן, כל ניסיון לכפות עליו את ניסיוני שלי או לכפות עליו את "בעלי הניסיון" שריתקו אותי - יהיה טעות חמורה.

הלמידה הפלורליסטית

התלבטתי רבות איך לקרוא לתהליך הלמידה שמתרחש בבית הספר הדמוקרטי. בחרתי בשם "למידה פלורליסטית", מכיוון שהוא מכון ללב הרעיון של החינוך הדמוקרטי. מדובר על למידה המכירה בשונות של הלומד: **למידה שנקודת המוצא שלה היא הזכות השווה של כל אדם לבטא את ייחודיותו.**

כולנו בני אדם, ולפיכך אנו חולקים תכונות זהות רבות המייחדות את מיננו, ועדיין - כולנו שונים. איננו דומים זה לזה, ולא רק מהבחינה הגופנית: לרובנו יש מטרות שונות בחיים, ודרכים שונות להגיע אליהן; ישנם אנשים שנמשכים לטיפול בבעלי חיים, ואחרים שלא סובלים עיסוק זה; אחדים מאתנו נמשכים לעבודה עם ילדים ולאחרים זה תיאורו של סיוט; יש אנשים שלומדים בעיקר בבוקר, בעוד שאחרים נמצאים במיטבם

דווקא בלילה; יש שלומדים בעיקר מספרים ואחרים שספרים משמשים אותם ככלי לזירוז שינה; יש אנשים שהרצאות מטיבות אתם ואנשים אחרים שהרצאות "ממיתות" אותם; והרשימה עוד ארוכה, אינסופית. לכן גם פרופיל הלמידה של כל אדם שונה מזה של כל אדם אחר על-פני כדור הארץ.

הרב גוניות האנושית היא בעיני אחד הדברים היפים ביותר בעולמנו, והיא משמשת כדלק להנעת העולם. רב-גוניות זו צריכה להיות הבסיס לכל מסגרת לימודים. הגיוון האנושי דורש שהמסגרת הלימודית תכיר בשונות ובייחודיות שלי כאדם. ואם אינה עושה זאת - היא אינה מכירה בי: אולי היא מכירה בשכמותי, בדומים לי, אבל היא לא מעונינת להכיר אותי.

היא אולי מכירה באנשים בגילי, באנשים הגרים באזורי, באנשים... במשקלי. אבל אני לא העתק או בבואה של אוסף המימדים המקבילים לי.

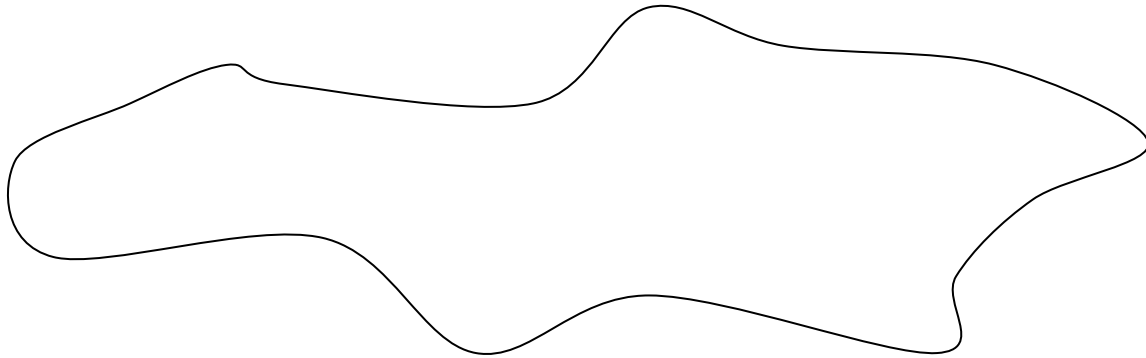
נכון שיש הרבה נתונים המשותפים לי ולקבוצות רחבות באוכלוסייה (גברים, מעל גיל ארבעים, ישראלים, בעלי תואר אקדמי וכו'), אבל נתונים אלה אינם מציירים את התמונה הייחודית שלי, אותו "משהו" שמחבר בין כל נתונים השבלוניים, לבין הגרעין האישי. השלם שהוא יותר מאספת חלקיו.

התשובה לשאלה 'מי אני?'; מצויה בפרטים: אני, שתחום העניין הנוכחי שלי הוא ההתמודדות עם כתיבת רעיונותיי בנושא הלמידה; אני, שכרגע עסוק בשאלה 'איך להכניס את עצמי למצב של כתיבה'; אני, שיודע לכתוב בשעות הבוקר המוקדמות, אבל לא בשעות הערב; אני, שיודע לספר סיפורים אבל פחות לצטט; אני, בעל הדמויים הייחודיים לי, האסוציאציות המוכרות רק לי; אני, שחושב שרטוטים ותמונות; אני, בעל אהבות ייחודיות, זיכרונות אישיים, ואנשים מסוימים שאליהם אני נמשך...אני המיוחד. אני שלא קיים בשורת נתונים המסודרת במשרדי הממשלה או בתיקות בית-הספר.

מסגרת לימודית שתכיר בי, תראה אותי כאדם הבנוי מקוד גנטי רב-תאי ייחודי, שאין לו מקבילה אנושית. מסגרת לימודית זו היא מסגרת שמאמינה שכל בני אדם הם ייחודיים ומביאים לעולם משהו המיוחד רק להם. זו משמעותה של למידה פלורליסטית. אבל לפני שאתאר כיצד למידה כזו מתרחשת, אני מבקש להציג מספר מונחים חשובים, שישמשו אותנו בהמשך הדיון:

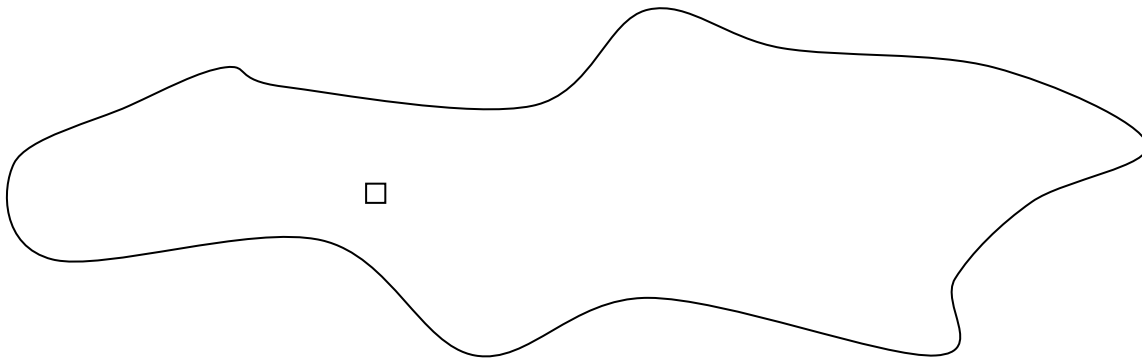

"הריבוע" -

בדיון שלנו, צורה זו מייצגת את עולם הידע.

כדי לדייק, אומר "עולם הידע המקודד" (כלומר, הידוע לאנושות), מפני שעולם הידע ה"לא מקודד", בלתי ניתן להגבלה.

הריבוע מייצג את הידע שמערכות החינוך בעולם החליטו כי זהו הידע שתלמידים ילמדו בביה"ס (אמנם מדינות שונות מכניסות לתוך הריבוע אינפורמציה שונה, אך גודלו דומה בתרבויות השונות). בתוך הריבוע הזה ישנו, למשל, ידע בתחום המדע, אבל חלק הארי של הידע המדעי נמצא מחוץ לריבוע. כך גם בספרות, באומנות, ובכל יתר התחומים הנלמדים בבית הספר. עולמות שלמים לא נמצאים כלל בריבוע. הנחת המוצא של "יוצרי הריבוע" היא שריכוז "בסיסי" הידע של כל ה"דיסציפלינות החשובות" וחשיפתו של האדם הצעיר אליהן, תאפשר לו בעתיד הרחבה והעמקה בבחירותיו. קארל רוג'רס, מאבות זרם הפסיכולוגיה ההומניסטית בארה"ב, ביקר את רעיון "הריבוע" כבר לפני יותר מארבעים שנה, וכך הוא כותב בספרו "חופש ללמוד". "לפני זמן לא רב, מאוד עניינו אותי הילידים האוסטרליים. הנה קבוצה אשר הצליחה במשך למעלה מ-2000 שנים לחיות ולהתקיים בסביבה שוממת, אשר אדם מודרני היה גווע בה תוך מספר ימים. סוד קיומם של

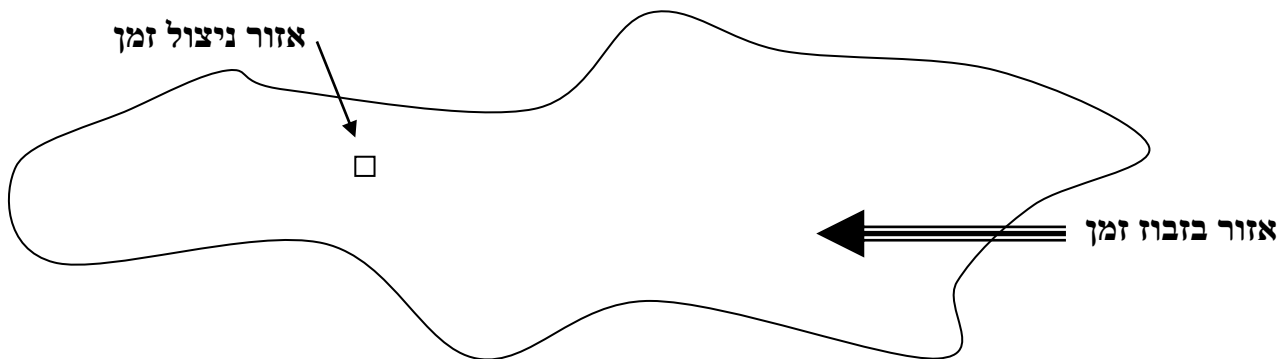
הילידים היה ההוראה. הם הנחילו לצעירים כל פירור דעת בנוגע למציאת מים, לציד, לאופן הריגתו של הקנגורו, או למציאת הדרך במדבר ללא שבילים. ידע כזה מוצג בפני הצעירים כדרך הבלעדית להתנהגות, וכל חידוש נדחה בזעם. ברור שההוראה היא המאפשרת להם להתקיים בסביבה עוינת ובלתי משתנה באופן יחסי. אני מתקרב עתה לעצם השאלה המעסיקה אותי. להוראה ולהקניית דעת יש טעם בלתי משתנה. משום כך היתה במשך מאות בשנים תפקיד שלא היו עליו עוררין. אך אם יש אמת אחת תקפה ביחס לאדם המודרני, הרי היא זאת שהוא חי בסביבה המשתנה בלי הרף. יש דבר אחד שעליו אני יכול לסמוך: שהפיזיקה שאותה מלמדים לתלמיד היום תהיה מיושנת בעוד עשר שנים. ההוראה בפסיכולוגיה תהיה בוודאי מיושנת בעוד עשרים שנה. מה שמכנים "עובדות ההיסטוריות" תלוי במידה רבה מאוד בהלך הרוח ובאופייה של התרבות. כימיה, ביולוגיה, גנטיקה, סוציולוגיה – כולן נתונות בהשתנות מתמדת עד שכמעט מובטח כי היגד שנאמר כיום בפסקנות יהיה טעון תיקון שעה שיזדמן לתלמיד להשתמש בידע זה".

ורוג'רס מוסיף וקובע: "לדעתי, עומדים אנו בפני מצב חדש לגמרי בחינוך, אשר בו מטרת החינוך, כדי שנוכל להתקיים, תהיה סיוע לשינוי ולמידה. אדם משכיל הוא אך ורק מי שלמד ללמוד. אדם שלמד כיצד להסתגל ולהשתנות. אדם שתפיש כי אין שום דעת ודאית, ושרק התהליך של בקשת דעת נותן בסיס לביטחון. רק הכושר להשתנות, הישענות על התהליך ולא על דעת סטאטית, יש לו טעם כמטרה לחינוך בעולם המודרני".

רוג'רס מטיל ספק ברעיון שישנו בסיס ידע כללי, שאינו תלוי באדם, במצב, בזמן ובמקום. אני מצטרף לדעתו. ל"ריבוע" אין כל יתרון על כל נקודה אחרת במרחב הלמידה. כל נקודה מחוברת לכל נקודה. והבסיס לכל למידה, כפי שאמרו חז"ל, אינו נמצא בתחום הכללי אלא בלב האנושי "אין אדם לומד תורה אלא ממקום שליבו חפץ" (רב"י בתלמוד בבלי מסכת עבודה זרה, דף י"ט, עמוד א.).

נראה שתמיד, לאורך מסע הלמידה שנערוך כל חיינו, נקיף רק אחוז אפסי מהידע הכלל עולמי העומד לרשותנו ומתרבה בכל רגע. האמת היא, שעולם לא נדע מה החמצנו.

כאשר רואים את עולם התלמידים כעולם של קהל אחיד, נוצרות תוכניות לימודים התלויות בגיל ובתוכן, ולא באדם הייחודי. בהמשך, עולם "הריבוע הקטן" זוכה להגדרה נוספת ע"י חברת המבוגרים: "אזור ניצול זמן". טענת המבוגרים (ההורים, מערכת החינוך) היא, שכאשר תלמיד עוסק בפעילויות בתוך "הריבוע" - הוא מנצל את זמנו, ואילו כשהוא פועל באזורים שמחוץ לריבוע, מעשיו יוגדרו כ"אזורי בזבז זמן".

הגדרות אלה מובילות את רוב-רובה של אוכלוסיית הילדים בגיל חינוך חובה, להצטופף באזור הריבוע. להערכתי, זוהי צפיפות שיוצרת אסון: ראשית, כמו בכל מקום צפוף, אף אחד לא מצליח לראות את עצמו ואת האחר. שנית, כיוון שהמומחים בחינוך סבורים שהערכת התלמיד הבודד היא תהליך חשוב, הצפיפות אילצה אותם ליצור מערכת המקטלגת את הנמצאים בריבוע, באמצעות כלים שעוקפים את ההכרות האישית. כלים אלה כוללים בין היתר חלוקה לקבוצות גיל ("כל הילדים בגיל מסוים הם.."), מערכות של מבחנים אחידים ("כל מי שמקבל ציון גבוה מ.. הוא..."), ועוד כלים שמתבוננים בקבוצה שבתוך הריבוע במקום להתבונן בפרטים.

הצפיפות והקטיטולוג הניעו גם את פיתוחה של אידיאולוגיה, שמעמידה במרכז את ההכרות הבלתי-אישית. אידיאולוגיה זו מכונה "אובייקטיביות": מונח מעניין, שהופך את האדם לאובייקט, כלומר לחפץ – וככזה הוא נעשה קל להשוואה. כפי שאנו יודעים מתורת ההערכה, המערכות הבודקות את התלמידים (ומאוחר יותר את המבוגרים) "באופן אובייקטיבי", אינן מתארות מציאות קיימת – אלא יוצרות אותה. לענייננו, התעשייה הגדולה שמתרחשת בתוך "הריבוע", היא תעשייה שמנסה למדוד את כולנו יחסית למודל אובייקטיבי אידיאלי. והיא מלמדת את התלמידים לשאוף לקראת המודל האידיאלי, כלומר - להיות דומים זה לזה.

הבעיה היא שאיננו דומים. כמו שכבר ציינתי, גם אם נתונים מסוימים משותפים לנו, איננו דומים בפרטים המרכיבים אותנו. הכנסת כל הלומדים לתוך ריבוע צפוף, ומדידתם ב"כלים אובייקטיביים", יוצרת את מה שמוכר לנו כ-"עקומה הנורמלית", שבתוכה הילדים נמדדים ומשוויכים לקטגוריות ברורות: ה"בינוניים" "המצטיינים" ו"החלשים", יחסית לאובייקט האידיאלי.

אני מניח שרוב קוראי הספר הזה הוגדרו כבינוניים, מעטים הוגדרו כמצטיינים ומעטים אחרים, כמוני, הוגדרו כחלשים.

למרבה הצער, כיוון ש"הריבוע" נתפס כ"הכנה לחיים", מרבית בוגריו לומדים להאמין לדירוג הקטגורי המודד אותם במשך 14 שנות חינוכם. רובנו אכן מקטלגים את עצמנו כבינוניים. מאין נובע הקול הפנימי, שאצל רבים מאתנו (כולל המצליחנים), קובע שאנחנו "לא מספיק טובים"? אני מאמין שהוא נובע מהקולות ששמענו כשהיינו בתוך "הריבוע":

- הייחודיות שלכם לא רלוטית לחיים. מה שחשוב הוא מידת הקרבה שתשיגו אל ה"מודל האידיאלי": בעל הציונים הגבוהים, ה"מצטיין".
 - אין משמעות לערך שאתם מיחסים לעצמכם. כדי להוכיח את ערככם, יש צורך באישור של מומחה חיצוני (המורה, המערכת).
 - רק מעטים מכם יוכלו להצטיין. בתוך העקומה הנורמלית, רובכם תמיד תהיו בינוניים. במקרים רבים, גם אצל מי שהוגדרו כ"מצטייני הריבוע", מכרסם החשש שלמעשה הם "בינוניים", ואולי אפילו "חלשים", והם מוגדרים כ"מוצלחים" רק משום שהצליחו "לסדר את הרשויות".
- רבים יאמרו לי: "מצטערים להעיר אותך, אבל ברוך הבא לעולמנו. הגיע הזמן לנחות ממרומי התיאוריות ולרדת לקרקע. אם תפקח את העיניים ותביט סביבך, תגלה שבאמת רוב האנשים בינוניים, יש מעט מאוד מבריקים ואחרים חלשים – תגיד, איפה היית בשעורי סטטיסטיקה?"
- בנקודה זו נעוצה, לדעתי, "הצלחתה" הגדולה ביותר של מערכת החינוך השמרנית: היא הפכה אותנו ל"גזעני ריבוע", בכך שלימדה אותנו לקטלג אנשים אחרים בהתאם להצלחתם בריבוע. גם כשהעיסוק ב"ריבוע" מפסיק, עקרונות הקיטלוג נשמרים בצורה אוטומטית, וכתוצאה מכך, אנו מאמינים שמי ש"עשה את זה" בתוך הריבוע, (קיבל ציונים גבוהים, סיים דוקטורט וכו'), הוא אדם מוצלח, חשוב, טוב יותר.
- שעורי הסטטיסטיקה נכונים רק כאשר מודדים את בני האדם על סקלה אחת – סקלת הריבוע, סקלת המודל האידיאלי. אבל המצב משתנה כאשר מאפשרים לבני אדם לבחור את המקום בו הם מעוניינים להתפתח.

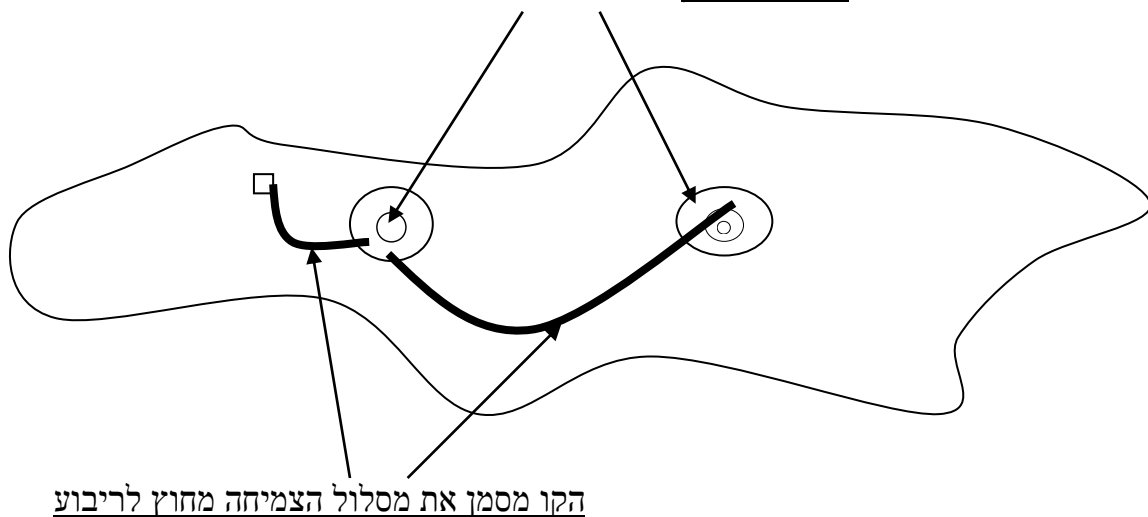
אזורי החוזק

אם מאפשרים לבני אדם לבחור וליצור את אזור ההתפתחות האישי שלהם, הם יבחרו לעשות זאת באזורים שמרתקים ומעניינים אותם. במקום זה, רמת הלמידה שלהם תצמח, והם יגלו את אזורי החוזק שלהם, שם יוכלו לחוות הצטיינות.

אני מאמין כי תחומי העיסוק והעניין רבים יותר ממספר האנשים החיים על כדור הארץ, וכי כל אדם ניחן ביכולות גאוניות באחד או יותר מהתחומים אותם הוא אמור לגלות. אני מאמין שכל בני-האדם יכולים להצטיין, ולא רק קומץ מוכשרים. האמת היא שכולנו מוכשרים ומצטיינים, אבל כל אחד מאיתנו מצטיין בתחום שונה. מערכת החינוך צריכה לאפשר לכל תלמיד לגלות את אזורי החוזק שלו: האזורים בהם האני הייחודי שלו מצטיין יחסית לאחרים. ולכן יש חשיבות רבה לכך שבראשית חיינו נוכל לצמוח במקומות שבהם אנו חווים עניין, מסוגלים ללמידה ברמה גבוהה ויכולים לחוות הצלחה.

המעגלים מסמלים את צמיחת היכולת האישית (האינטליגנציה הרגשית)

באזורי החוזק

החינוך הדמוקרטי נועד לאפשר לתלמיד תנאים שיעודדו אותו לצאת מהריבוע, ולהיכנס לתהליכי חיפוש אחרי אזורי החוזק, שבהם יוכל להעצים את אמונתו ביכולותיו.

כללי העקומה הנורמלית "עובדים" לגבינו רק בתוך "הריבוע". כשמכניסים אותנו לשם, רובינו יכולים להיות רק ממוצעים, בינוניים. ורק מיעוט מתוכנו יצליח היטב בתחומי הידע שגבלה הקופסה הסגורה. (מיעוט אחר הוא כשלון ברור, שנזרק מהמערכת).

אבל כאשר יוצאים אל מחוץ לריבוע – כל אדם יכול להיות בעשירון העליון של האנושות. כל אדם הוא גאון בתחום כלשהו: ביחסי אנוש, בטיפול בבעלי חיים, בקפיצה לרוחק, בגאוגרפיה... האפשרויות הן אינסופיות.

כאשר איננו מגדירים "ריבוע" נתון של ידע רצוי, אלא פותחים את כל המרחב האנושי, העקומה הנורמלית מאבדת את תקפותה. כאשר איננו קובעים ערך שיפוטי להישגים שונים (היינו: פרופ' למתמטיקה חשוב יותר ממי שיודע לטפל בסוסים), נגלה כי בכל אדם טמונה האפשרות להיות גאון באזור החוזק שלו.

אזור צמיחה -

אזור צמיחה – הוא תחום עיסוק שמרתק את הלומד, בזמן הווה, יותר מכל מקום אחר. זהו נושא, תחום עניין, או עיסוק שהלומד מרגיש לגביו משיכה וסקרנות עזה.

אזור צמיחה מאופיין בתחושות חזקות כמו: התלהבות, תחושת אתגר, צורך עז לחזור לאותו עניין שוב ושוב. כשילד או אדם מצוי בתוך אזור צמיחה, גם שעות ארוכות (או ימים. או שנים), הוא לא חווה הידלדלות של אנרגיות, אלא היזון חוזר, שבתוכו האנרגיה מתעצמת.

קל לראות מקומות כאלה אצל ילדים צעירים, שעדיין לא הוכנסו אל מכבש השיפוט החברתי. כשפועט מגלה שהוא יכול ללכת, הוא ינסה שוב ושוב לחזור על החוויה. הוא יעמיד לעצמו אתגרים, ויהיה נלהב מכל צעד – גם אם ייפול בלי סוף. ילדי גן יכולים להימצא שעות במשחק דמיון שמלהיב אותם, גם אם אף מבוגר סביבם לא מבין במה מדובר. שימו לב מה קורה לילד שמגלה (נניח) את משחק הגולות: כמה שעות הוא יכול לשבת, לנסות לקלוע, ושוב, ועוד פעם. בהתרגשות שנדמית לנו לפעמים קצת מוגזמת. "אתה לא רוצה לעשות משהו אחר?", ההורים אומרים לפעמים, והוא בשלו.

באזור צמיחה הכישלון לא גורם לנסיגה אלא מהווה אתגר לניסיון חדש. באזור צמיחה, הלומד משתמש במירב כוחותיו, כדי להצליח באתגרים שנראים לעיתים מעבר ליכולתו העכשווית.

אזור צמיחה אינו בהכרח המקום החזק ביותר שלנו. מהתבוננות בילדים שגדלים בסביבה חופשית, נראה לעתים שהם בוחרים לצמוח דווקא במקומות שקשים להם. אני מכיר ילד בן תשע, שיכולות פיזיות אינן הצד החזק שלו, והוא נולד עם קשיים מוטוריים לא מעטים. ילד זה נהג במשך חודשים להתאמן בעמידת ידיים,

גלגלון ועוד פעילויות קשות במיוחד עבורו. הוא עבד שעות רבות על תנועה אחת. במבט מהצד נראה מרוכז, שקוע ונלהב, למרות שנפל לא פעם, ותנועתו לא היתה חלקה. כאשר מניחים לילד (ואגב, כל זה נכון גם לגבי מבוגרים), להישאר באזור צמיחה, מבלי להסיט אותו משם, הוא רוכש כלים רגשיים וקוגניטיביים מרובים. הילד שעשה עמידות ידיים, השיג בדרך אמונה בכוח ההתמדה, למד על התגברות ועל אומץ, הסיק מסקנות מנפילות ויכולת הלמידה שלו צמחה. בפעם הבאה שיבקש להיכנס לתהליך למידה, הוא יוכל לעשות שימוש בכלים שהרוויח מעמידות הידיים. היכולת להסיק מסקנות מנפילות, ההבנה בנוגע לחשיבות ההתמדה והסבלנות – תעמוד לצידו גם כשינסה להתמודד בתחומי למידה אחרים. אני מגדיר תהליך זה כ"העברה".

הלמידה הפלורליסטית, כפי שהיא מוגדרת כאן, מתרחשת בתוך אזורי צמיחה. זו איננה למידה על מה עושים, אלא על איך מתרחשים תהליכים. התכנים שבתוכם מתרחשת הצמיחה אינם חשובים כלל. הידע על עמידות ידיים לא משמעותי, הידע על גולות לא חשוב. מה שחשוב ומשמעותי הוא צמיחת הכוחות הפנימיים שמעשירה את רפרטואר הכלים ללמידה.

כאשר תלמיד או כל אדם עוסק בתחום שמרתק אותו, הוא נמצא ברמת הלמידה הגבוהה ביותר האפשרית לו. במצב זה יכולותיו הפיזיות והמנטליות נמצאות בשיאן.

אזורי צמיחה והאינטליגנציה הרגשית –

דניאל גולמן, מתחיל את ספרו "אינטליגנציה רגשית" בשאלה המעניינת מה הקשר בין הצלחה בביה"ס לבין הצלחה בחיים. גולמן בחן מספר רב של מחקרים בנושא זה, וגילה להפתעתו שאין שום קשר בין הצלחה אקדמית בביה"ס לבין הממדים שנבחרו לייצג הצלחה בחיים. כאשר חיפש בכל-זאת קשר סטטיסטי כלשהו בין יכולות בגיל הילדות וההתבגרות לבין הצלחה בחיים, הגיע גולמן למושג "אינטליגנציה רגשית", אשר משמש ככלי לניבוי הצלחה בחיים.

על-פי גולמן, האינטליגנציה הרגשית מורכבת מארבע יכולות:

1. מודעות עצמית .

בכך גולמן כולל: מודעות עצמית רגשית, שמשמעותה היכולת לקרוא רגשות של עצמו ושל אחרים, הכרה בהשלכות של רגשות אלה, ושימוש ב"תחושות בטן" בעת קבלת החלטות.

מודעות עצמית כוללת גם את היכולת של האדם להעריך את עצמו במדויק עד כמה שניתן, תוך הכרה של האדם בעוצמותיו ובמגבלותיו. גם בטחון עצמי, תחושה מבוססת של ערך העצמי ושל היכולות האישיות הן, על-פי גולמן, חלק ממרכיב המודעות.

2. ניהול עצמי

מרכיב זה כולל: שליטה עצמית רגשית, שמוגדרת כשליטה ברגשות ובדחפים שמשבשים את הסדר. שקיפות: הפגנת הגינות, יושרה (אינטגריטי), ומהימנות. הסתגלות: גמישות בהסתגלות למצבים או בהתגברות על מכשולים. השגיות: הדחף לשפר את הביצועים כדי לעמוד בממדי מצוינות פנימיים. יוזמה: נכונות לפעול ולנצל הזדמנויות. אופטימיות: היכולת לראות את הצד החיובי באירועים.

3. מודעות חברתית

מרכיב זה כולל: אמפתיה, המוגדרת כ"חוש לרגשות לזולת, הבנת זוויות הראיה שלו, וגילוי עניין פעיל בדאגותיו". מודעות ארגונית: הבנת הזרמים, רשתות של קבלת החלטות ופוליטיקה ברמת הארגון. שירות: הבנת הצרכים של הכפופים לו.

4. ניהול מערכות יחסים

מרכיב זה כולל: כושר מנהיגות שבא לידי ביטוי בייזום ותיאום המאמצים של רשת אנשים. כשרון של גישור, המתבטא במניעת וביישוב עימותים. כשרון ביצירת קשרים בין-אישיים קרובים. יכולת לעקוב אחרי הרגשות, מניעים ודאגות של אנשים אחרים ולהבין את טיבם.

קריאת רעיונות האינטליגנציה הרגשית מובילה אותי למסקנה, שהחינוך הדמוקרטי בכלל והלמידה הפלורליסטית בפרט, הם כלים שתומכים בפיתוח התכונות האלו. כאשר גולמן מתאר בספרו מערכות למידה התומכות באינטליגנציה רגשית, הוא מגדיר תהליך למידה זה כ"זרימה", וטוען שהיכולת להיכנס למצב של זרימה היא פיתוח האינטליגנציה הרגשית במיטבה.

להלן רעיון "הזרימה", כפי שהוא מתואר ע"י פרופ' מיהאלי סיקזנטמיהאלי מאוניברסיטת שיקגו, החוקר המרכזי של תחום הזרימה בעשרים וחמש השנים האחרונות: (מופיע בספרו של גולמן):

"זרימה היא מצב של שיכחה עצמית, ההפך הגמור מהרהורים חוזרים ונשנים ומדאגה בלתי פוסקת. במקום לתעות בחשיבה מוטרדת ועצבנית, אנשים הנתונים בזרימה נבלעים במשימה שקיבלו על עצמם עד כדי איבוד של כל המודעות העצמית ונטישה של דאגות היומיום הקטנות – בריאות, תשלומים, אפילו הצורך להצליח. במובן זה, רגעי זרימה הם נטולי-אגו. למרבה הפרדוקס, אנשים הנתונים בזרימה מפגינים שליטה מלאה במה שהם עושים, תגובותיהם מכווננות לדרישות המשתנות של המשימה. ואף על פי שבעת הזרימה הביצועים מגיעים לשיאם, הנה הנוגעים בדבר אינם נותנים בכלל את הדעת על דרך פעולתם, אינם חושבים על הצלחה או על כישלון – מה שמניע אותם הוא העונג הצרוף של המעשה עצמו."

לדעתי דברים אלה הם תאור מדויק להפליא של התנהלות התלמידים בבית"ס הדמוקרטי, אף שלמיטב ידיעתי, סיקונטמיהלי מעולם לא ביקר בבית-ספר דמוקרטי.

בסיום הפרק על זרימה גולמן יוצא בהצהרה זו – "למידה וזרימה: מודל חדש לחינוך". והוא מפרט: "מודל הזרימה מלמד כי שליטה בכל כישור או מצבור של ידע צריכה להתרחש, במקרה האידיאלי, בצורה טבעית, כשהילד נמשך לתחומים המשלבים אותו ספונטנית – בקיצור, לתחומים שהוא אוהב. ההתלהבות ההתחלתית הזאת יכולה להיות הגלעין לרמות גבוהות יותר של הישגים, מרגע שהילד עומד על כך שהתעמקות בתחום – בין שמדובר בריקוד ובין שמדובר במתימטיקה – היא מקור להנאה של זרימה. ומכיוון שקיום הזרימה מצריך הרחבה של גבולות היכולת, השאיפה לזרימה נעשית מניע ראשוני להצטיין יותר ויותר. היא עושה את הילד מאושר. אין ספק שמודל זה ללמידה ולחינוך חיובי יותר מהמודלים שרובנו פגשנו בבתי-הספר. מי אינו זוכר את תקופת הלימודים שלו, לפחות בחלקה, כשעות שעמום אינסופיות, מנוקדות ברגעים של חרדה עזה? חיפוש זרימה תוך כדי למידה הוא דרך אנושית יותר, טבעית יותר, וככל הנראה גם היעילה יותר לגיוס הרגשות לשירות החינוך".

החידוש של החינוך הדמוקרטי הוא העברת הדגש מהתחומים אותם התלמיד אמור ללמוד בבית"ס לכיוון שיפור ושליטה באיכויות למידה ברמה הגבוהה ביותר, כך שיוכל ללמוד כל תחום שבו הוא מעוניין. כלומר, רמות למידה גבוהות הן הכלים המרכזיים שסייעו לתלמיד להגשים את מטרותיו.

חמש איכויות של למידה

אני מבחין בחמישה שלבים המאפיינים את איכויות הלמידה:

1. ניתוק
2. העתקה
3. הגילוי האישי
4. זרימה
5. פתיחה: חשיבה יצירתית והמצאתית.

שלב הניתוק מתאפיין בנתק בין הלומד לחומר הלימודי שנבחר או ניכפה עליו. למשל: המורה מדבר על מתמטיקה, ותלמידיו עסוקים בעברת פתקי אהבה.. יתכן שבמהלך השיעור התלמידים למדו דבר מה על יכולת הארגון או התמודדות עם מצבי שימום.. אבל ממתמטיקה הם היו מנותקים לחלוטין. דוגמא אחרת היא זו של תלמיד, שבחר ללמוד על תחום מסוים, אך מוטרד מאד מאירוע חברתי ולא יכול להיות מרוכז בתחום אותו היה מעוניין ללמוד.

שלב ההעתקה מתקיים כאשר הלומדים משננים באוטומטיות דברים שלא הופנמו בתוכם. התלמיד כותב "זו מדיניות פוליטית על איזורית", ואינו מבין מה זה "מדיניות פוליטית", ומה היא "על איזוריות", ואיך זה קשור לגאוגרפיה. אבל הוא כותב, כי למד לשנן. אין קשר בין מה שלמד לבין הסכמות הפנימיות שלו.. למרות שהוא יודע להגיד את המילה הנכונה בזמן הנכון, הוא לא מבין כלל את משמעות המשפטים היוצאים מפיו. שלב זה אופייני מאד למערכת החינוך, בכל השלבים ובעיקר בכיתות הגבוהות. (יכולת השינון וההעתקה מתגברות מאד עם השנים).

שלב הגילוי האישי: כאשר יש התאמה בין סכמות פנימיות לבין מידע מבחוץ, ונוצר מושג חדש, שלישי, בתוך עולמו של הלומד. תחושה כזו התרחשה אצלי, למשל כאשר נפגשתי לראשונה במושג בית-ספר פתוח. היה זה בכתבה בעיתון שהשאירה עלי רושם מאוד רע של הפקרות וניתוץ מוסכמות לשם ניתוץ. במשך שנים השתמשתי במושג חינוך פתוח כמילת גנאי. לאחר קריאת ספרו של ס. ניל על בית הספר סאמר היל, הרגשתי שהסכמות הפנימיות שלי על חופש בלמידה, נפגשו במושג "בית ספר פתוח" (הספר של ניל), ויצרו אצלי הבנות והרחבות חדשות בנוגע לעשייה אפשרית.

גם בחינוך הרגיל יכולה להתקיים רמת למידה כזו. לעתים, מלים שמורה מסוים אומר "מתלבשות" על חוויות פנימיות או נושאים שמעסיקים תלמיד, והתוצאה היא שהתלמיד בונה מחדש את הבנותיו. ישנה אפשרות לבצע העתקה ש- $4=2+2$ ואפשרות לגלות גילוי אישי מרעיש ותבוני ש- $4=2+2$ אני זוכר את בני לומד לספור. תקופה ארוכה הוא ניתקע ב-99. רבים ניסו לעזור לו ולומר לו שהמספר הבא הוא 100 אבל התחושה הייתה שהוא לא "אוכל" את זה. בשלב מסוים הוא הגיע בקריאות צהלה: 99, 100, כן, הוא גילה.

שלב הזרימה: שלב זה קורה אחרי שנבנה מושג חדש, והבנייה מרתקת את הלומד ולוקחת אותו למסע בתוך עולם חדש, עולם שבו מושגי זמן ומקום אובדים. למעשה, שלב הזרימה הוא המקום שבו נמצאים ילדים ומבוגרים באזורי צמיחה. כפי שצוטט מפי פרופ' מיהאלי סיקזנטמיהאלי קודם לכן.

שלב הפתיחה: שלב הפתיחה מציין איכות למידה מיוחדת, במקום שבו מתרחש גילוי ברמה הכלל אנושית – המצאה חדשה, מושג חדש, פתרון ייחודי לבעיה ישנה או חדשה. זהו מקומן של המוזות – בתחומים האומנותיים או המדעיים. באיכות למידה של פתיחה מתרחשות פריצות דרך, שבהן ישנו ערעור על הנחות המוצא של דיסציפלינת הידע בתחום שבו הייתה פתיחה. דוגמא טובה לכך היא עשיית פאזל: בעולם הזרימה, התחושה של הלומד היא כשל אדם שנכנס לריכוז עמוק בעשיית הפאזל, כל החלקים רלוונטיים עבורו, והוא מאבד את תחושת הזמן והמקום, עד שיסיים להכין את הפאזל. בעולם הפתיחה – מאותם חלקים עצמם, יורכב פאזל אחר לגמרי, שלא היה שם קודם (בונה הפאזל עצמו לא ידע שאפשר להרכיב פאזל אחר כל כך מאותם חלקים..).

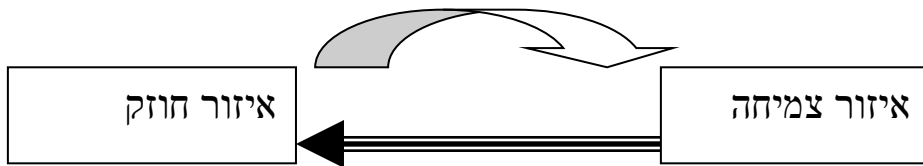
כאן אנו מגיעים לחידוש נוסף בעולם החינוך הדמוקרטי – לא זו בלבד שכל אדם יכול לגלות את החלק המצטיין בתוכו, אלא כל אחד יכול לגלות את האומן היוצר והייחודי שבו: לכל אחד מאתנו נתונה האפשרות ליצור עולמות.

הקשר בין אזור חוזק לאזור צמיחה.

מטרת הלמידה הפלורליסטית היא הימצאות הלומד באזורי צמיחה או בשלבי הלמידה הגבוהים ביותר. התהליך, כפי שמראה זאת מיהלי, נמצא במתאם הגבוה ביותר להגדרות השונות של אושר ויצירתיות. תפקיד המעבר באזורי חוזק הוא להטעין את הלומד באמונה עצמית, לפיה הוא "שווה" ו"יכול". טעינה זו היא תוספת

לטעינה הטבעית שמתרחשת באזור החוזק. אבל מאחר שאזורי החוזק לרוב קבועים, ואזורי הצמיחה הם דינמיים ותלויים בזמן ובמצב פסיכולוגי, נוצר מצב מיוחד: כדי להיות במצב של צמיחה, הלומד חייב לצאת מאזורי החוזק שהפסיקו לרתק אותו. במצבים מסוימים, עליו לחזור לאזורי החוזק, כדי להיטען באנרגיה לקראת מסע נוסף באזור הצמיחה. כלומר, הלומד מנתב את תהליך למידתו בין אזורי חוזק לאזורי צמיחה, כשאזורי החוזק משמשים כ"תחנות תדלוק" במסע הצמיחה. תהליך שנרחיב את הדיון עליו בהמשך.

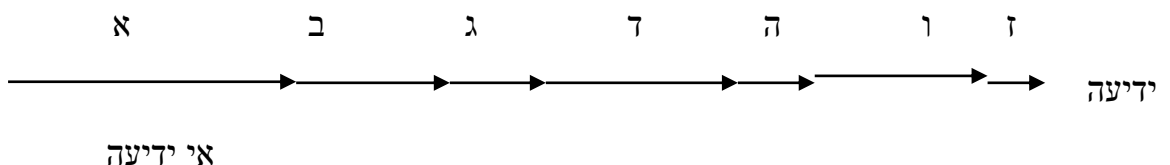

רעיון הלמידה הקווית – למידה "באזור ניצול זמן" או למידה "הידיעה הנכונה"

בביה"ס המסורתי הדגש הוא על למידת ידע: ידע מעובד, ידע ערוך, ידע נכון, ידע נטול ספקות. הידע המוגש לתלמידים, לא נובע משאלה שנשאלה, ואינו תוצאה של חיפוש אישי, אלא הוא ידע שניתן במתנה על-ידי הרשויות לתלמיד. הידע נלמד בצורה היררכית, כך שכל ידע מהווה בסיס לידע נוסף. מסע בעולם הלמידה המסורתי הוא מסע מבורות לנאורות. מסע מאי-ידיעה לידיעה. מסע לריצוי הרשויות. הרשו לי לשרטט את המסע בחץ:

בהמשך נוספים חצים נוספים, שיוצרים את מה שאני קורא לו: למידה קווית

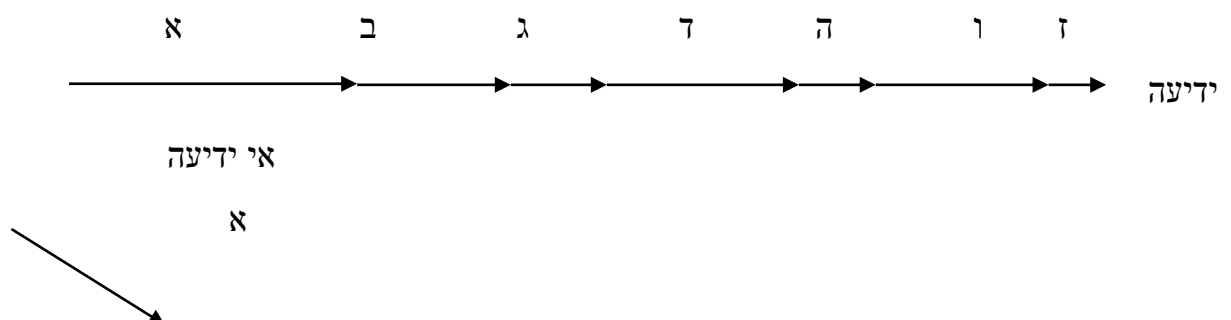

במסע זה, שמתרחש בתוך ה"ריבוע", לומד התלמיד את הדברים הבאים:

1. שישנו ידע "נכון", והוא נמצא אצל הרשויות.
2. שאין משמעות לחיפוש אישי מפני שהוא לא רלוונטי ללמידה.
3. שאין משמעות לעמדתו האישית, שכן הידע הנכון נמצא אצל האנשים הנכונים והתגלה ע"י אנשים מיוחדים ונדירים.
4. שכל גילוי שאינו תואם את "הידע הנכון", הינו טעות.
5. שאנו אמורים להימנע מטעויות. (שכן טעות גוררת הורדה בציון).
6. שחשוב מאוד להוכיח שאנו יודעים את התשובה הנכונה.

כאשר הלומד נחשף בחיי לתשובה שנמצאת מחוץ לקו, כמו בדוגמה שלהלן,

נדלקת "נורת התשובה השגויה", ובמקרים יותר קיצוניים, מופיעה "נורת הפסילה האישית". מקרה מדגים קרה לי מספר פעמים כשניהלתי את בית-הספר שלנו. באחת הפעמים, פנו אלי תלמידים, הבעת זלזול על פניהם ובפיהם גילוי מרעיש: "נפגשנו עם יהודים דתיים, ואתה לא תאמין איזה מטומטמים הם. הם באמת מאמינים שאלוהים יצר את כדור הארץ.. "שאלתי אותם איך באמת נוצר כדור הארץ. הם הסתכלו עלי בתמיהה וענו: "נו יעקב, אתה עושה צחוק מאתנו, באמת אתה לא יודע?" ומיד המשיכו: "כל ילד יודע את זה – כדור הארץ נוצר ע"י המפץ הגדול!". אמרתי: "אז במה אתם שונים מילדים חרדיים? כמותם, אתם יודעים איך נוצר כדור הארץ. וכמותם, אתם יודעים שכל תשובה אחרת שגויה ואולי מסוכנת".

ידיעות הנמצאות "על הקו" אינן רק בתחום הידע המדעי. רובן קשורות דווקא תפיסות עולם כמו, כמו התפיסות שקובעות כי: "אין חיים ללא בגרות"; "קריאה וכתיבה הם הבסיס לכל למידה"; "אוניברסיטה היא השער לחיים"; "כסף הוא האמצעי להתחלה של כל מעשה בחיים". והרשימה עוד ארוכה.

כדי לדעת אם אתם שייכים לאנשי הלמידה הקווית, בידקו עד כמה מפגש עם עמדות הנוגדות את עמדותיכם מהווה איום על חייכם, ומגייס אתכם למסע מלחמה נגד "הבוגדים". ועד כמה עמדות מנוגדות אלו מגרות אתכם לצאת למסע למידה חדשה.

התוצאות העיקריות של הלמידה הקווית - סיפור החבל והתהום

רוב האנשים בחברה המערבית, רואים את החיים כהליכה על חבל דק, המתוח על פני תהום. הם מייחסים חשיבות עצומה להצלחת ההליכה לאורך כל החבל מתחילתו ועד סופו, ורואים בעיקר את הסכנות העומדות בפני מי שלא מצליח במשימה – זו סכנת הנפילה אל התהום.

חבל הדק מופיע כבר ביום הלידה ויש הטוענים שקודם לכן. הוא כולל מגוון רחב של תחנות. למשל קריאה וכתובה בכיתה א', בגרות בין גיל שש-עשרה לשמונה-עשרה, אוניברסיטה בגילאי העשרים, חתונה, ילדים, אוכל, בריאות, הצלחה מקצועית, משפחה, מולדת והרשימה עוד ארוכה.

אינני מזלזל בתחנות, שבחלקן ביקרתי בעבר, באחרות אני נמצא כיום, ויש כאלה שאני מתכוון לבקר בהן בעתיד. ובכל-זאת אני מבקש לצעוק: "אין תהום מתחת לחבל!"

בהמשך הייתי מוסיף שאין בכלל חבל, ואין סכנה ליפול לתהום. (חוץ מאלה המאמינים שהם הולכים על "חבל מתוח על פני תהום").

מחשבות נוספות על החבל והתהום.

פרטים טכניים על החבל:

- I. החבל הוא מקום מאוד צפוף. הצפיפות גורמת לבעיות רבות ביותר, ולאסונות רבים של נפילה שלא לצורך.
- II. תחנות החבל בנויות כך שלא כולם יכולים לעבור דרכן. הצפיפות ליד התחנות יוצרת מצב, שבו כמעט כולם נופלים בשלב מסוים לתהום.
- III. לאורך החבל מפוזרים מפחידנים מקצועיים שתפקידם להזכיר למי ששכח את הסכנה שבנפילה לתהום.

תזכורות והמלצות –

- באזורים שלא על הקו יש מקום בשפע לכולם.
- מחוץ לחבל תמיד אפשר למצוא או ליצור תחנות שמעניינות אותנו. תחנות שמעבר בהן יגרום לנו לסיפוק. תחנות בהן אנו יכולים להצליח.
- כדי להגיע לתחנות הללו צריך אומץ לחפש מחוץ לחבל.

למידה "באזור בזבז הזמן" או למידת "אי-הידיעה" -

הצעתי דימויים שונים לאמונה בקיומה של ידיעה ברורה וחד משמעית: אמונה זו קיימת בתוך "הריבוע, היא האמונה המאפיינת את ההליכה על החבל, היא נמצאת במקום שבו לומדים למידה קווית וחוששים ממה שמחוץ לקווים.

אבל מה באמת עומד "מחוץ לקו", מה קורה למי ש"נופל אל התהום"? זו שאלה משמעותית בתחום הלמידה הפלורליסטית, ואני מבקש לבחון אותה דרך בדיקת השאלה מה אני יודע? למשל, מה אני יודע על שאלות גדולות כמו: מאיפה הגענו לכדור הארץ? או מה קורה לאחר המוות? תשובה שלי לשאלות אלה היא ברורה:

אני לא יודע!

כיוון ששאלות אילו מסקרנות אותי מאוד, חקרתי אנשים רבים אודותיהן, ולא הצלחתי להשתכנע שיש להם ידיעה אחרת מאשר לי. רק שרבים מהם התבלבלו בין אמונתם או מחשבותיהם לבין ידיעתם. כמובן שיש לי אמונות ומחשבות רבות על החיים. אך יהיה זה יהיר מצדי לחשוב שבאמונותיי גלומה אמת מוחלטת לגבי כלל האנושות. ג'ון הבוט וטרי ראן, טוענים בספרם "המהפכה הבלתי גמורה", שתשעים אחוז מהידע שקיים היום בתחום חקר המוח התגלה בעשר השנים האחרונות. מכאן הם מניחים שבעוד שלוש שנים, תשעים אחוז מהידע בתחום יהיה חדש, תולדה של מחקר בשלוש השנים הבאות. התפיסה הרואה במחשבותי אמת מוחלטת, היא ניסיון להכריז עלי כאלוהים, ואני אפילו לא יודע האם האלוהים קיים...

מכאן נובעת עמדותי המרכזית בנושא חרות האדם: אין זו זכותי לכפות את אי-ידיעתי על אחרים, ואין זו זכותם של האחרים לכפות את אי-ידיעתם עלי. עלולים לטעון כלפי שאני מעודד בורות, מפני שאם אנו לא יודעים כלום - אולי אין כל ערך ללמידה.

לכן אני חייב להבהיר את עצמי. הרבה נניח שיזמינו את הפיזיקאי סטיבן הוקינג ואותי לחידון בנושא אסטרופיזיקה, והשאלה תהיה: איך נוצר כדור הארץ? תשובתי, שתזכה במלוא הנקודות, תהיה שאני לא יודע ועד היום אף אדם אינו יודע. תשובתו של הוקינג תהיה דומה. אז בשביל מה הוא למד כל-כך הרבה, שעה שכל ילד יכול לענות תשובה דומה כמעט לכל שאלה שתישאל?

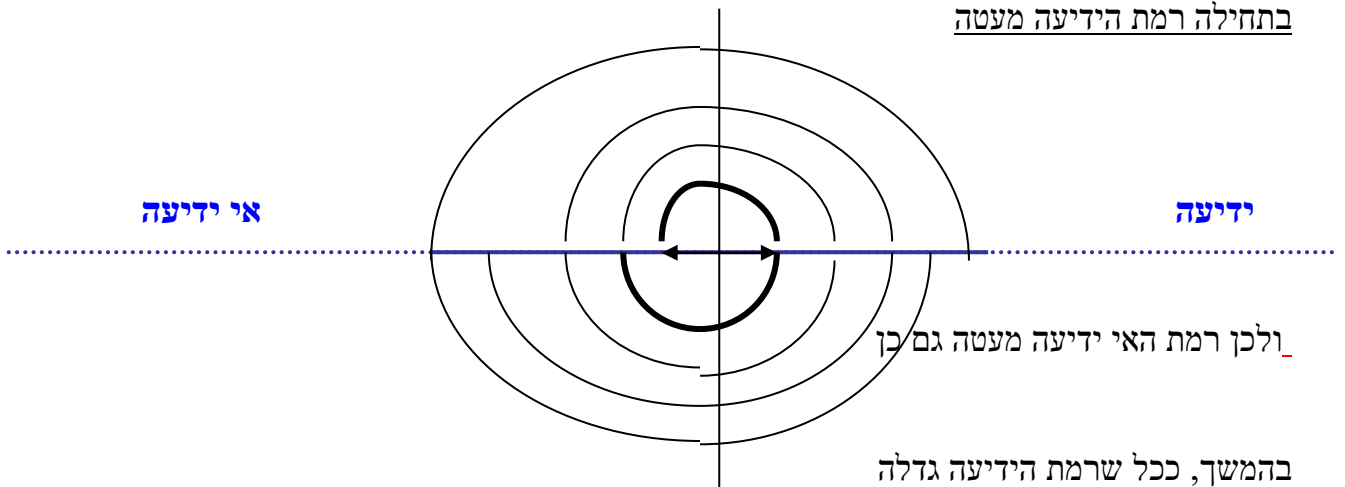

הסיבה היא זו: אי-ידיעתו של הוקינג בתחום האסטרופיזיקה רבה יותר משלי! ואי-ידיעה זו נובעת מלמידה רבה וידיעה רבה של מחשבות וגילויים בתחום.

כלומר, וזאת אמרו רבים וטובים לפני, ורבים עוד יותר חווים זאת כל יום - ככל שאתה לומד תחום מסוים, ידיעתך גדלה ואף אי-ידיעתך גדלה בהתאם.

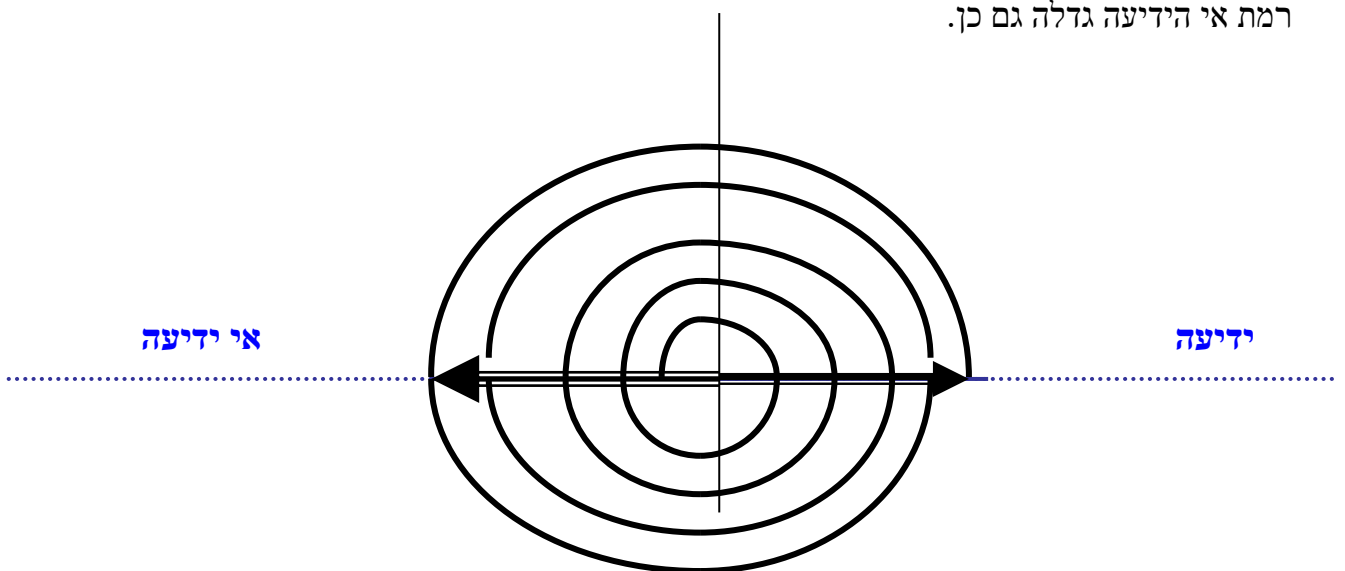
זהו מצב שכיח, בעיקר בתחומים שנכנסים בהם לתהליך למידה עמוק ומשמעותי. הספירלה המופיעה להלן, ממחישה את הקשר בין הידיעה ואי-הידיעה בתחום מסוים,

בתחילה רמת הידיעה מעטה

ולכן רמת האי ידיעה מעטה גם כן

בהמשך, ככל שרמת הידיעה גדלה רמת אי הידיעה גדלה גם כן.

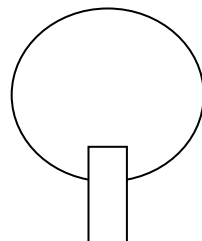
המודל הספירלי מבטא את הרעיון, שבכל שלב בלמידה, אני מחובר מצד אחד למחשבות ולתפיסות העכשוויות שלי, ומצד שני לשאלות ולספקות שמניעות את המשך מסע הלמידה שבו אני נמצא. חיים המשלבים את עולם הידיעה עם עולם אי-הידיעה יוצרים מצב המעודד צמיחה: **במצב של צמיחה, השאלות והספקות שקיימים באזור אי-הידיעה, לא מוחבאים מבושה, אלא מהווים מנוע למסע חיפוש ברמות הלמידה הגבוהות ביותר (זרימה ופתיחה)** במצב כזה, דעות שונות נעשות להזדמנות ללמידה, ומפסיקות להוות איום על הלומד.

צמיחת הספירלה מייצגת גם את הגדלת יכולות האינטליגנציה הרגשית של הלומד, בהתאם למימדים שקבע גולמן:

1. מודעות עצמית: מצבי הגומלין בין "אי הידיעה" ל"ידיעה" יוצרים מבט תמידי של ביקורת ובחינה.
2. ניהול עצמי: מסע הלמידה מתנהל מכוח הסקרנות והאחריות האישית.
3. מודעות חברתית: שהייה באזורי אי-ידיעה מזמינה זוויות ראייה אחרות, שאינן מהוות איום.
4. ניהול מערכות יחסים: מערכות יחסים שבהן אפשר לזהות את אזורי אי-הידיעה של האחר, ולאפשר לו לשהות בהם.

"ידע חי" מול "ידע מת"

אנסה לגעת במתח שבין אי-הידיעה לידיעה מזווית אחרת. תארו בדמיונכם עץ או נסו לצייר אותו. אני מאמין שרובכם ציירתם עץ המורכב מגזע, ענפים ועלים, שבאופן סכמטי נראה ודאי כך:

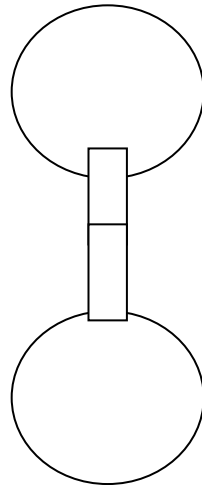

אבל מובן שמבנה זה לא מתאר עץ, אלא רק את החלק הנגלה לעין של העץ. לעץ ישנן גם מערכות שורשים.

העץ שבתמונה הוא חצי עץ, או אם נדייק, עץ כרות או עץ מת.

כדי לצייר עץ חי, צריך לתאר את המבנה הכללי הזה:

תרגיל זה מייצג את הקשר העמוק בין אי-הידיעה (השורשים הבלתי נראים),

הידיעה (הגזע והענפים). עץ ללא שורשים הוא עץ מת, כמו למידת ידע ללא חיבור לשורשי אי-הידיעה

(לשאלות, לתשוקה ולסקרנות) – הוא ידע מת ולצד הרב התחביב של איסוף "פוחלצי ידע" הפך לתחביב

נפוץ.

המסע בספירת אי-הידיעה:

מה קורה כאשר ילד או אדם מחפש את תחום העניין שלו, ובודק את דרכו בתוך אזור צמיחה?

הרבה פעמים שמעתי את האמירה הקובעת ש"לילדים בבית הספר הדמוקרטי יש חיים קלים ופשוטים".

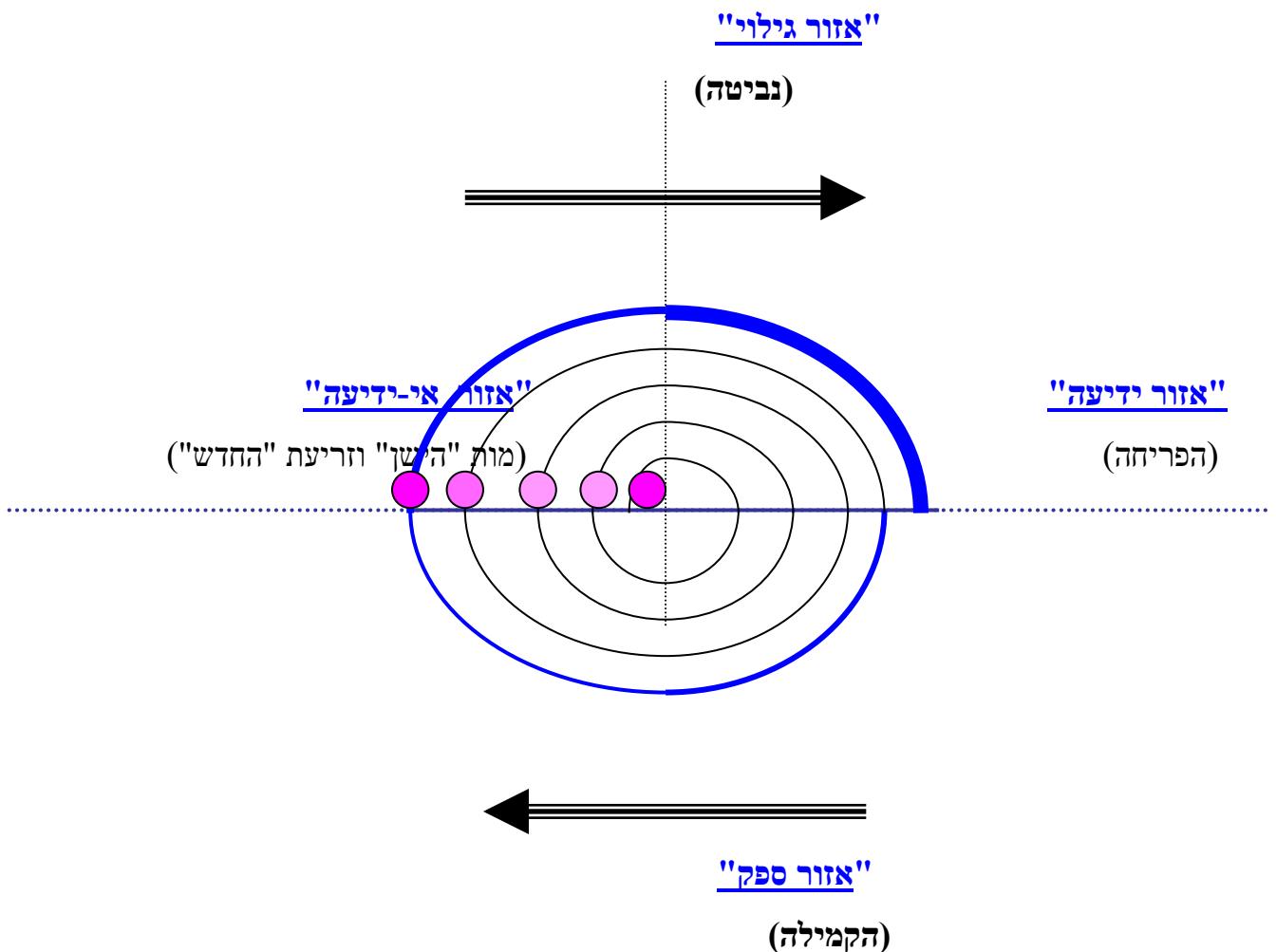
הטענה הייתה, שמכיוון שלא מכריחים ילדים ללמוד תחומים מסוימים, והם בוחרים בעצמם מה יעשו ובאיזה

אופן ילמדו – חייהם קלים לאין שעור מאלו של חבריהם במערכת הרגילה. אני מעריך שהמציאות הפוכה: חיפוש תחום עניין הוא מעשה קשה ביותר, ותהליך הלמידה בתוך אזור צמיחה, דורש תעצומות נפש אדירות. במשך שנים ניסיתי להבין האם יש ארגון וסדר מסוים בתמונת הלמידה שהופיעה מול עיני בסביבת ביה"ס הדמוקרטי בחדרה, ובבתי ספר דמוקרטיים וחופשיים אחרים בהם ביקרתי. המשימה היא לכאורה בלתי אפשרית, משום שקיימת שונות ענקית בין התלמידים. רק לאחרונה הצלחתי לנסח מודל, שמבטא לדעתי את הכאוס המתגלה בסביבת ביה"ס הדמוקרטי. יתכן שמודל זה לא יתקבל על דעתם של כל העוסקים בתחום, אך אני מקווה שהוא יהווה בסיס לתחילתו של מסע לחקר בשדות למידה חדשים, שעד היום לא זכו לבחינה בעולם הלמידה.

הדינמיקה במעגל הלמידה הפלורליסטי

מסע הלמידה הידוע הוא המסע מאי-הידיעה לידיעה. בהתאם לתהליכי הלמידה הקווית, מסע זה אמור להמשיך לאורך החיים, כאשר התלמיד (והבוגר) יהיה במסע גילוי תמידי. אך מבט בוחן על תלמידי בית-הספר הדמוקרטי, וגם על תלמידי בית-הספר המסורתי, יגלה גם מצבים אחרים: יש תלמידים שנחים, יש תלמידים חוששים (ולא רק ממבחנים), יש ילדים במשבר, ילדים משועממים... כמו כן אפשר לראות ילדים שנמצאים ביותר ממצב אחד מאלה שמניתי, וילדים שתחושתם כלפי הלמידה משתנה. למשל, ילד שנמצא מספר חודשים בעיסוק עומק בתחום מסוים, וזה כל עולמו, ופתאום נקלע לתקופה של לשעמום וחוסר עניין בכל, ואינו נוגע בתחום העניין הקודם שלו. אנסה לתאר, באמצעות מודל ספירלי, מה בעצם קורה לאותו ילד, לאותו אדם?

ארבעת החלקים היסודיים של ספירת אי-הידיעה

תהליך שברצוני לתאר הוא תהליך ספירלי, ועל-כן עומדת למולי השאלה מהיכן להתחיל לתאר אותו. החידוש שבתיאור הלמידה הספירלית, בניגוד לתהליך הקווי, הוא שבלמידה הספירלית המסע הוא רב כיווני. לא מדובר רק בהתקדמות קווית מעולם אי-הידיעה לעולם הידיעה, בהמשך לעוד יותר ידיעה וכן הלאה. התהליך הספירלי הוא תהליך מחזורי: כיוון אחד עובר מאי-ידיעה לידיעה. אני מכנה כיוון זה – "מסע צמיחה בונה". במקביל, קיים מסלול נוסף העובר מידיעה לאי-ידיעה. ואני מכנה אותו – "מסע צמיחה מפרק". כלומר, גם לבניה וגם לפירוק יש חשיבות עצומה במסע הצמיחה האישי שאותו עובר הלומד. מסע זה בעולם הלמידה אינו מסע קוגנטיבי-כמותי, כפי שתאוריות למידה רבות מסיקות, אלא מסע רב מימדי הכולל גם את הרובד הפסיכולוגי והפילוסופי של התהליך.

נתחיל את תיאור המסע במקום כלשהו ב"אזור אי-ידיעה". במצב זה, אני מתחיל להתעניין בנושא כלשהו, שמוביל אותי לרמת למידה גבוהה (לדוגמה - למצב זרימה), עד השלב שבו אני מרגיש את עצמי כמומחה בתחום שבו אני עוסק. במקום זה אני מגיע ל"אזור הידיעה". אני בוחר להשתמש בתחנה זו כתחנה ראשונה מתוך הארבע.

אזור הידיעה – הפריחה

באזור זה אנו מרגישים שהגענו למה שחיפשנו כבר זמן רב. ולא רק ש"הגענו", אלא אנו מרגישים שם "בבית".

כאשר אנו שולטים באומנויות הביצוע בתחום העניין שלנו, אפשר לתאר זאת כסיום חיבור של כל חלקי הפזל לתמונה שלמה אחת.

ברמות הגבוהות של שלב זה, הלומד מגלה שהגיע ל"אזור חוזק", ויכול גם להגיע לביצוע "תהליכי פתיחה", שמובילים להארות ותובנות חדשות בתחום.

בשלב זה, הלומד חווה תחושה של השג וסיפוק אישי, כמו שמרגישים בעת סיום מסע קשה. ישנן התרוממות רוח, אנרגיות עשייה גבוהות ותחושה של עוצמה.

אך דווקא מול התחושות הללו, קיימות בשלב זה סכנות מרובות, שכן דווקא שלב זה עלול להוביל לסיום תהליך למידה, במקום לפתיחה של מסע למידה חדש.

הסכנה בשלב הראשון היא שחווית ההישג תאדיר את "האני" כך ש"האחר" יקטן. יופיעו תחושות ש"האמת אצלי בכיס", ו- "הכל קטן עלי".

אני מכנה מלכודת זו: "**מלכודת היהירות**". זו מלכודת שכיחה מאוד בשלב הפריחה. כאשר הלומד נכנס למלכודת, הוא נמנע מלמידה מאחרים, ונסמך על ניסיונו האישי בלבד – מצב שמצמצם את רמת למידתו.

המלכודת השנייה בשלב זה היא - "**שרטון הביטחון**": מצב שבו הלומד רכש מקום של כבוד בקרב העוסקים בתחום העניין שלו, והוא זוכה למחמאות מכל האנשים סביבו. התמחותו בתחום מצליחה לפרנסו בכבוד, אבל התחום הפסיק לעניין אותו. "שרטון הביטחון" ירתק את הלומד ל"אזור החוזק", שכבר הפסיק להיות "אזור צמיחה".

כפי שציינתי קודם, אזור החוזק נשאר קבוע אבל אזור הצמיחה משתנה. לכן, מצד אחד, גילוי אזור החוזק יכול לשמש תמריץ ליציאה לחיפוש חדש, אבל "מלכודת הביטחון" עלולה לשים קץ לתהליכי

צמיחה עתידיים, משום שהם דורשים מהלומד לוותר על השליטה במצב, ולהיכנס למקום של אי-ודאות.

אזור הספק – הקמילה

אזור הצמיחה משתנה. הלומד מרגיש שסדקים מפוררים את הפזל המושלם שהרכיב. הסדקים יכולים להיות: חוסר אמון בגילויים שגילה בשלב הקודם, או תחושה מפחידה שרמת העניין שלו בתחום מתמעטת והולכת. שלב זה דורש לוותר על עמדות של התגוננות והצטדקות, הוא דורש ויתור על תגליות העבר, ומעבר למצב של קשב. באזור זה נדרש אומץ להקשיב לקולות הספק, ולבדוק את מה שהיה קודם לכן מובן-מאליו.

בהמשך, הלומד נכנס לתהליך של פירוק – הסדקים בפזל מתרחבים ומצב אי-הוודאות גדל.

לומד שמצליח להתגבר על כל המכשולים, נכנס לתהליך למידה חדש בתוך אזור הספק.

החוויה הראשונית יכולה להיות תחושה מרירות, חוסר אמון וכעס.

בהמשך, בעיקר אם מצליחים להבין ששלב זה הוא שלב טבעי בצמיחה, מגיעות חוויות חדשות, כמו החוויה של "צעד ראשון לקראת פתיחתה של דרך חדשה".

שלב הספק דורש תעצומות-נפש גדולות, שכן קיימת בו עזיבה של המקום הנוח והמתגמל, לטובת צמיחה לכיוון לא-ידוע ומסוכן. ויותר מכך: תהליך זה מהווה לרוב ויתור על תפיסת ה"אני" הקודמת של הלומד.

מסיבה זו, מופיעות בשלב הספק מלכודות רבות:

- התכחשות לתהליך הזרימה ("אני חייב להוציא את הג'וקים מהראש", "עלי להיות מציאותי ולא עם בעננים").

- "חזרה לתשובה" – קידוש הידיעה הישנה, חוסר רצון לוותר על מה שהושג.

- אימוץ ידיעה ברורה אחרת – במקום לאפשר את תהליך הפירוק, הלומד מאמץ ידיעה אחרת, ללא תהליך למידה פלורליסטי שלם, כלומר: בלי לבדוק לעומק את הספקות האישיים.

כדי לעבור את שלב הספק דרוש בעיקר האומץ לאבד שליטה, ולהאמין שתהליך הצמיחה האישי יוביל אותך לגילוי עולמות חדשים.

שלב זה דורש אמונה עמוקה ביכולות האישיות, ומנגד - ויתור על מוטיבציות האגו, שיובילו כנראה לכיוון המלכודות שציינתי קודם.

אזור אי-הידיעה – "מות הישן" ו"זריעת החדש"

אזור זה נמצא סביב קו אי-הידיעה. זהו אזור הכאוס בחיים, השלב בו הלומד מרגיש אבוד בצורה מוחלטת, שלבי הפזל נראים כבלתי מתחברים, קיים ערעור מוחלט על כל תפיסת-עולם הקודמת, ותחושות הלומד נעות בין ייאוש מוחלט ואבל על מות "הישן", לבין תחושת של שקט, פסק זמן, ו"טעינה", לקראת זריעת התחום החדש.

תלמידים בביה"ס הדמוקרטי מדווחים בשלב זה על שעמום, חוסר עניין בכל המתרחש בביה"ס, ובמצבים קיצוניים - על דיכאון.

החשיבות של מעבר באזור זה היא עצומה. אדם שלומד לעבור באזורים אילו, מגלה שהם מהווים ערובה לחידוש וליצירה אישית המחוברת לאני היחודי.

תקופה זו דומה לשלבים האחרונים בהריון, אשר נראים כמעט בלתי-אפשריים, אבל הכרחיים ללידה. הכרתי תלמידים, שכשהיו בשלב זה, גילו התרגשות ולא לחצו על עצמם. הם ניצלו את הזמן למנוחה, בעודם יודעים שהם הולכים לקראת יצירה ולמידה במקומות חדשים. (למרות שלא היה להם מושג מה יהיו מקומות אלו). הציפייה לוותה בחגיגות רבה.

תלמידים אחרים נפלו למלכודות. בשלב זה, המלכודות שייכות לשני סוגים עיקריים:

1. ניסיונות התחמקות. רצון לדלג מעל המתח והחששות, תוך ויתור על "לידת הייחודיות העצמית".
2. מצב הכאוס לא מוביל ללידה אלא ל"אימוץ": הלומד נכנס למצב של "חוסר אונים מוחלט", ולא מצליח להתאזן באמצעות קשר אזורי החוזק הקודמים בהם שהה. חווית חוסר-האונים מונעת מהלומד את הפעלת מנוע היצירה, ועל-כן גלגל ההצלה היחיד הנראה בשטח, הוא אימוץ מהיר של כל מה שניתן לאימוץ. דבר זה מוביל ליצירת תלות בגורם חיצוני, ולנעילת ה"עצמי היחודי". כלומר, גובר חוסר האמון של הלומד בכוחותיו.

אזור הגילוי – הנביטה

אזור הגילוי הוא אזור הנביטה והצמיחה המוביל ממשבר אי-הידיעה אל אזור הידיעה. זהו שלב שבו חלקי הפזל הולכים ומתחברים לתמונה חדשה. בשלב זה הלומד לא זקוק לתמיכה חיצונית כי אנרגיות העשייה שלו במיטבן. התחושה היא של מלאות, סיפוק וחוויה של למידה משמעותית במיטבה, הלומד נכנס לעיתים קרובות למצבי "זרימה", וישנה תחושה חזקה של גילוי עולמות חדשים, כמעט בכל יום. המלכודת בשלב זה היא היתקעות באזור חוזק, שלא משמש כאזור צמיחה:

במהלך מסע באזורי גילוי ישנה הסתברות רבה שהלומד יפגוש באזורי חוזק שאותם לא הכיר קודם לכן. מפגש זה יכול לגרום לשינויים בכיווני הצמיחה של הלומד, וכל שינוי כזה הוא מבורך. אך מפגש עם אזור חוזק שלא מעניין את הלומד, יכול לגרום להיתקעות מהירה ב"מלכודת הכשרון" או "ברפסודת הביטחון".

עבודה צוותית כאמת מידה להצלחה

במבט ממושך על פעילות התלמידים והמורים בביה"ס הדמוקרטי בחדרה, אפשר להבחין כי בין התלמידים יש התארגנויות קבוצתיות ספונטניות רבות ביותר. התארגנויות אלה נוצרות למימוש מגוון רחב של מטרות. למשל, ארגון צוות של מגזין וידאו, הפקת מופע, הפעלת קייטנה בביה"ס, ארגון צוותי למידה בתחומים שונים והרשימה עוד ארוכה. גם בתוך צוות המורים מתארגנים צוותים, כדי להעביר למשל שעורים רב-תחומיים. ישנם גם צוותים מעורבים של מורים ותלמידים.

כמות עבודות הצוות הנולדות בביה"ס באופן ספונטני, גדולה בהרבה מכל מה שניתן לראות במסגרות חינוך אחרות (כולל אלה ש"עבודה בצוותים" נמנית עם מטרותיהן המוגדרות).

מבט יותר מעמיק מאפשר להבחין שככל שזמן שהות התלמידים והמורים בביה"ס ארוך יותר, הפעילות בצוותים רבה יותר. לדעתי, הסיבה להתארגנות הספונטנית בצוותים קשורה להצלחת תהליך הלמידה הפלורליסטי.

כאשר אדם מגלה את הייחודיות שלו, על חלקיו החזקים ועל חלקיו החלשים, זו בעצם רק מחצית הדרך. בהדרגה, הוא מגלה שהוא חי בחברה של אנשים ייחודיים. מכיוון שלרוב המשימות שאיתן הוא מתמודד הן רב-תחומיות, קל יותר בחברה כזאת למצוא אנשים שישלימו את החלקים שחסרים לך, כדי ליצור את "הצוות המנצח".

תלמידים רבים ציינו, שמה שמיוחד בעיניהם בביה"ס בחדרה, הוא האוסף הנדיר של אנשים יוצאי-דופן ומוכשרים בתחומים שונים. עניתי להם שיתכן שתלמידי ביה"ס בחדרה דומים בשונות שלהם לכל ילדי העולם, אך רוב ילדי העולם לומדים בבתי-ספר מסורתיים, שאינם מאפשרים לתלמידיהם לראות איש את רעהו, בשל הצפיפות שבתוך ה"ריבוע", והעיסוק האינטנסיבי ב"ניצול הזמן".

לאחר מחשבה שניה רובם הסכימו איתי ונתנו דוגמאות מחזקות ממפגש עם ילדים מחוץ לגבולות בית הספר. כלומר התוצר המרכזי של למידה פלורליסטית הוא כבוד האדם. אני בחרתי את מדד עבודת הצוות הספונטנית, אבל כל המימדים של כבוד האדם צריכים להופיע בעולם המיישם למידה פלורליסטית.